

Korta meddelanden

Arkeohunden förr och nu

Hunden är som bekant människans bästa vän, och vi har i tusentals år tytt oss till denna fyrfota varelse för sällskap eller för att få utfört viktiga och inte sällan farliga uppdrag. Men är hunden även arkeologens bästa vän? Kan man förmå hundar att finna spår efter det förflutna? Frågan ställdes nyligen i en artikel där den norske arkeologen Perry Rolfsen (2006) diskuterade möjligheten att skapa nya och förbättrade metoder vid arkeologiska undersökningar. Då hunden med sitt känsliga luktsinne kan nosa sig fram till allt från knark, cancer och mögel till människor som blivit begravda under laviner, så begrundar Rolfsen möjligheten att lära dem konsten att spåra upp i marken dolda lämningar. »Jeg ser for meg at arkeohunder i framtiden kan brukes på feltarbeid til å oppspore graver, groper, strukturer og oldsaker m.m. uten at det foretas inngrep» (2006, s. 410).

Vår avsikt med denna notis är inte att utvärdera kvaliteten eller ens rimligheten i Rolfsens förslag. Arkeohundens vara eller icke vara får framtiden utvisa, och istället för att sia om idéns kommande öde vill vi diskutera dess historiska rötter. Rolfsen är nämligen varken den ende eller den förste att föreslå att man med hjälp av hundar skulle kunna spåra upp dolda lämningar i marken. Redan 1761 framkastade en viss Johan Lindman i veckotidskriften *Göteborgska magasinet* (utgiven 1759–63 av Johan Rosén) idén att man kunde hitta nedgrävda föremål, närmare bestämt av ädelmetall, d.v.s. skatter, med hundens hjälp.

Johan Lindmans arkeohund

Lindman börjar sin artikel med att konstatera vad alla lycksökande skattletare vet, nämligen att det är omöjligt att veta exakt var i markerna det finns nedgrävda skatter. Slagrutan, som sedan 1500-talet var ett populärt redskap vid skattletning, förstår han sig inte på. Han har heller inte mycket till övers för idén att vissa växter skulle trivas där metaller ligger dolda. Retoriskt

frågar han sig i stället »om lukten ej kan wägleda folk eller djur, at uppsöka penningar?» (Lindman 1761a, s. 117). Erfarenheten säger honom nämligen att kopparmynt och ärgade metaller avsondrar speciella dofter, och att ingen därför må

»... twifla, at de ju lukta mynt och metaller, och at dunsterna röra deras näsor, då de springa öfwer nedergräfne penningar. Det wore pedantiskt, at wilja bewisa en så tydelig sanning. Alt hwad jag wil tillägga, rörer metallernas utdunstning, och sättet at tillära hundarne. När metallerna likasom uplossas af heta eller wäta; skal utdunstningen vara starkast; och rätta tiden, at jaga efter skatter. Exhalation går efter ytan; men uti en hop penningar äro många ytor: följakteligen dunstar en smälta af nedergräfne penningar mer, än en lika tyngd af samma metall omyntad. Likaledes är lukten af den smälte metallen, som länge legat på et ställe, wida starkare, än af naturliga metal-stycken, som aldrig waret widrörde. Således kan en undanstukken skatt utantwifwel smitta den öfre jordskorpan med upstigande particalar, skadeliga för människjors helsa, och stickande för hundenas» (ibid., s. 118).

Någon egen erfarenhet av att leta efter skatter med hjälp av hundar hade Lindman inte. Upprinnelsen till hans teoretiska utläggning i ämnet var en händelse som tilldragit sig i Göteborg. Under en rundvandring uppe på stadens befästningsmur hade komminister Stakeus hund funnit en ring av mässing som den lämnade till sin ägare. Denna händelse var bevis nog för Lindman att metoden fungerade och han har flera förslag på hur man skall lära hundar skattletningens konst. Det skulle börjas tidigt. Valpens ägare skall se till att den inte får något annat att leka med än pengar. Mynten skall placeras lite varstans i huset så att hunden under lekens gång

tidigt får för vana att känna igen och leta efter dem. Liksom vid jakt skall den också dresseras till att göra ägaren uppmärksam på var den upphittade skatten finns, t.ex. genom apportering eller genom att ställa sig och skälla på fyndplatsen. För att undvika att hunden blandar ihop fynd av ädlare metaller med annat material är det viktigt att den lär sig känna igen föremål av exempelvis sten, trä och tyg, och att den tränas att lämna dem därhän.

Eftersom det är luktsinnet som skall övas upp består nästa steg i träningen i att se till att hunden inte förleds av andra sinnesintryck, såsom synen. Det enklaste är att helt enkelt täcka för ögonen med en halsduk eller en mössa. Ett lite mer drastiskt förslag går ut på att sticka ut ögonen på hunden så att den enbart kan förlita sig på sitt luktsinne.

Johan Lindmans antikvariska gärning

I övrigt vet vi inte mycket om Johan Lindman och hans antikvariska gärning. Det vi så långt fått reda på grundar sig på ett par andra artiklar, även de publicerade i Götheborgska magasinet. Utifrån dessa kan vi dra slutsatsen att han var mycket intresserad av forntida lämningar i allmänhet och av skattfynd i synnerhet. Han engagerade sig i frågan hur man utifrån gällande lagstiftning om fynd och hittegods, Missgärningsbalken i 1734 års grundlag (kapitel 48), skulle förmå folk att lösa in sina fynd (Lindman 1761b).

I en artikel publicerad i februari månad samma år (Lindman 1761c) får vi reda på att Lindman var adjunkt och att han blev indragen i de rannsakingar efter antikviteter som Antikvitetsarkivet drog i gång år 1760 på riksantikvarien Carl Reinhold Berchs initiativ. I jämförelse med 1600-talets rannsakingar blev resultatet mycket magert. Även tillvägagångssättet skilde sig åt. Där man under de tidigare rannsakingarna skickade ut förfrågningar till prästerskapet använde man sig under 1700-talet istället bl.a. av husförhör. Lindman sammanfattade de uppgifter han fått fram vid husförhör i Björlanda och Backa socknar, Säve pastorat på Hisingen. Bland de fynd han kunde rapportera om fanns bland annat en värjklunga och följande: »Slagne flintor, 200 stycken, funnos i en

liten torfmosse år 1757, af Ander Swenson i Skolwisered. Dessa lågo 3 alnar djupt i en hög, och 2 stora flintestenar, som de woro slagne af, stodo bredewid, en på hwar sida» (1761c, s. 107).

Slutord

Om man jämför Perry Rolfsens och Johan Lindmans resonemang tänker man osökt på det gamla bibliska uttrycket »Intet nytt under solen». Deras tankegångar har som synes flera likheter, och detta trots att det skiljer nära nog 250 år mellan deras artiklar. Den stora skillnaden ligger istället i det sammanhang där tankarna framförs. Lindmans förslag framstår som både pragmatiskt och rationellt om man betänker att många av hans samtida använde sig av kyrknuckyklar, slagrutor, vigvatten och synska personer för att söka skatter. Rolfsens förslag får det delvis svårare i ett nutida arkeologiskt sammanhang baserat på en teknologisk-rationell grund. Å andra sidan används hundar systematiskt i andra verksamheter, som blind-, knark-, lik- och lavinhundar, så tanken är inte alldeles främmande.

Arkeologins historia vimlar av metoder, tekniker och redskap för fältarbete som inte längre används, men samtidigt är det lätt för en nutida arkeolog att känna igen sig i vissa perioders grävningsstrategier. Vad som prövas, accepteras, förkastas eller inte alls används avgörs inte alltid av dugligheten (Gillberg & Jensen 2006; 2007). Mottagandet kan också bero på hur väl en metod passar in i den redan pågående verksamheten. Att arkeohundarna inte slog igenom på 1700-talet behöver alltså inte bero på att idén inte skulle fungera. Konkurrens, skilda vetenskapsideal och ekonomi är andra omständigheter som underlättar eller förhindrar ett accepterande. Den arkeologiska verksamheten har aldrig varit och är inte heller nu enhetlig, bland annat beroende på lokal fornlämningsbild och regionala traditioner i sättet att gräva och dokumentera. En metod kan därför accepteras inom en viss region men inte i andra.

I en sådan annan region, eller kanske snarare världsdela, är tanken på arkeohundar inte lika främmande som här. Flera vetenskapliga studier har gjorts vid amerikanska universitet för att utvärdera s.k. Human Remains Detection Dogs,

d.v.s. hundar som tränas att lukta sig till äldre mänskliga kvarlevor (Walker 2004; Cecil & Hill 2006; Morris 2006). Till skillnad från likhundar tränas dessa inte i första hand att känna igen lukten av förruttnelse, utan av kemiska processer i ben och deras mineralogiska byggstenar. De försök som hittills gjorts har gett mycket blandade resultat, där skillnaderna är stora mellan enskilda hundar och deras förare och där träffsäkerheten också är beroende av väderlek och typ av kvarlevor (t.ex. hela begravda kroppar eller utspridda delar). Studierna omfattar såväl kontrollerade tester, där mänskliga kvarlevor begravts på bestämda ställen och där hundarnas och deras förares beteende videofilmats, som försöksverksamhet där hundarna gått över arkeologiska utgrävningsplatser för att indikera förhistoriska begravningar. Arkeologer har sedan grävt ut de markerade platserna för att jämföra träffsäkerheten. Man har också gjort analyser av jord för att försöka ta reda på vad det är hundarna luktat sig till.

Som en tankelek kan vi föreställa oss att någon aktör på dagens fria arkeologiska marknad specialiserar sig på att träna arkeohundar. Nya yrkeskombinationer skulle uppstå, där kombinationer som arkeolog/veterinär, arkeolog/hundförare eller arkeolog/kennelägare inte längre skulle vara otänkbara. Länsstyrelserna skulle då få den grannliga uppgiften att värdera denna nya metods vetenskapliga värde och sammanställa de amerikanska resultaten. När denna tänkta inriktning sedan ska skriva sin historia kommer kanske Johan Lindman från Göteborg att hyllas, visserligen missförstådd i sin samtid men senare omvärderad som en framsynt metodutvecklare?

Syftet med denna text är som sagt inte att ta ställning till arkeohundens vara eller inte vara, utan bara att peka på att arkeologiska metoders tillkomst och övergivande är ett komplext fält där rationella överväganden inte är allenarådande.

Texten är skriven inom projektet Den arkeologiska praktikens historia i Sverige 1500-2000, finansierat av Vetenskapsrådet 2004-2006. Efter att artikeln skrivits meddelade Skånska Dagbladet i en notis 16 april att Riksantikvarieämbetet planerar att använda likhundar

och något man kallade »skeletthundar» vid sökandet efter massgravar från 1644 på ett slagfält vid Borstbäcken norr om Sjöbo i Skåne.

Referenser

- Cecil, E. & Hill, H., 2006. Is there a human signature in ancient bones that a trained canine can recognize? www.k9forensic.org/human-signature.htm
- Gillberg, Å. & Jensen, O.W., 2006. Compressed air technology in Swedish archaeology: an example of the social construction of technology in practice. *Current Swedish Archaeology* 14. Stockholm.
- 2007. Processes of professionalisation and marginalisation – a constructivist study of archaeological field practices in Sweden 1870-1910. Bentz, E. & Rudebeck, E. (red.). *Arkeologins många roller och praktiker. Två sessioner vid VIII Nordic TAG*. Archaeology@Lund 1. Department of Archaeology and Ancient History, Lund University.
 - Lindman, J., 1761a. Förslag at upfinna nedergräfne skatter. *Göteborgska magasinet* 21 februari 1761. Göteborg.
 - 1761b. Åtskilliga Förtydningar öfwer Missg. B. 48 Cap. Som fynde-fördöljare hemligen göra; tillika med förslag at förekomma de samma. *Göteborgska magasinet* 23 maj 1761. Göteborg.
 - 1761c. Berättelse om några fynd i Säfwe-Pastorat på Hisingen. *Göteborgska magasinet* 14 februari 1761. Göteborg.
- Morris, A., 2006. Above ground noninvasive technique to locate human remains and historical graves: the nose knows. www.k9forensic.org/sha-Adela-Donner.htm
- Rolfen, P., 2006. Blikket bakover og framover. Glørstad, H. et al. (red.). *Historien i forhistorien. Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen*. Skrifter 4. Kulturhistorisk museum. Universitetet i Oslo.
- Walker, E. 2004. *Canine Case Closed?* www.archaeology.org/online/features/dogs/index.html

Åsa Gillberg

Inst. f. arkeologi och antikens kultur
Göteborgs universitet
a.gillberg@archaeology.gu.se

Ola W. Jensen

Riksantikvarieämbetet, Stockholm
ola.jensen@raa.se